

İNFORMASIYA ERASINDA ÜÇLÜK HARMONİYA: ELM, KİTABXANA VƏ CƏMİYYƏTİN MULTİDİSSİPLİNAR DİALOQU

Elnurə Vaqif qızı Babayeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Məhəmməd Füzuli ad. Əlyazmalar İnstitutu,

Multidissiplinar əlyazmaların tədqiqi şöbəsinin müdiri

Səbail rayonu, İstiqlaliyyət küç.26

elnure1430@gmail.com

Açar sözlər: *elm, kitabxana, cəmiyyət, multidissiplinar əlaqə, informasiya*

Ключевые слова: *наука, библиотека, общество, междисциплинарные коммуникации, информация*

Keywords: *science, library, society, interdisciplinary communication, information*

Xülasə: Məqalə “elm-kitabxana-cəmiyyət” kommunikativ informasiya məkanının qarşılıqlı əlaqəsindən bəhs edir. Hər birimizə yaxşı məlumdur ki, 21-ci əsrdə bilik, məlumat mübadiləsi və ünsiyyət cəmiyyətin inkişafında üç əsas amillərdən biridir.

Elm cəmiyyətin inkişafında əsas rol oynayan bilik ihtisalı sahəsidir. Akademik tədqiqatlar, innovativ texnologiyalar və nəzəri çərçivələr elmi fəaliyyətin məhsuludur. Lakin bu biliklərin yalnız elmi dairələrdə qalması cəmiyyətin ümumi tərəqqisinə töhvə verməz. Məhz bu səbəbdən biliklərin cəmiyyətə çatdırılması və onlardan istifadə imkanlarının yaradılması olduqca aktualdır.

Kitabxanalar məlumat mərkəzləri kimi fəaliyyət göstərir və bütün cəmiyyətə məlumat verirlər. Onlar sadəcə kitab saxlama yerləri deyil, biliyin sosial dövriyyəyə buraxıldığı ictimai məkanlardır. Kitabxanalar informasiya texnologiyalarının sürətlə inkişaf etdiyi dövrdə öz funksiyalarını genişləndirərək rəqəmsal platformalara keçid edir, biliklərin hər kəs üçün əlçatan olmasına xidmət edirlər. Onlar həmçinin formal və qeyri-formal təhsilin bir hissəsidir. Məsələn, açıq giriş (open access) təşəbbüsləri, elmi jurnalların kitabxanalar vasitəsilə pulsuz və sərbəst təqdim olunması, elmin cəmiyyətlə birbaşa əlaqəsinə şərait yaradır.

Müasir dövrdə cəmiyyət bilik istehsalına birbaşa qatılır: açıq elmi təşəbbüslər, vətəndaşların elmi layihələri, ictimai elmi forumlar bu prosesi stimullaşdırır. Cəmiyyətin elmi məlumatlara çıxışı nə qədər asandırsa, onun maariflənməsi, qərarvermə qabiliyyəti və sosial inkişaf səviyyəsi də bir o qədər yüksəlir.

Резюме: В статье рассказывается о взаимодействии коммуникативного информационного пространства «наука-библиотека-общество». Каждому из нас известно, что в XXI веке знания, обмен информацией и общение являются одними из трех основных факторов развития общества.

Наука - это область производства знаний, которая играет фундаментальную роль в развитии общества. Академические исследования, инновационные технологии и теоретические основы являются продуктами научной деятельности. Но то, что эти знания остаются только в научных кругах, не способствует общему прогрессу общества. Именно по этой причине передача знаний обществу и создание возможностей их использования крайне актуальны.

Библиотеки функционируют как центры обработки данных и предоставляют информацию всему сообществу. Это не просто хранилища книг, это общественные места, где знания выпускаются в социальный оборот. В эпоху бурного развития информационных технологий библиотеки переходят на цифровые платформы: расширяя свои функции, они служат для того, чтобы знания были доступны каждому. Они также являются частью формального и нефор-

мального образования. Например, инициативы открытого доступа (open access), бесплатное и свободное предоставление научных журналов через библиотеки, способствуют прямой связи науки с обществом.

В современную эпоху общество непосредственно участвует в производстве знаний: стимулируют этот процесс открытые научные инициативы, научные проекты граждан, общественно-научные форумы. Чем легче обществу получить доступ к научной информации, тем выше его осведомленность, способность принимать решения и уровень социального развития.

Summary: The article describes the interaction of the communicative information space "science-library-society". Each of us knows that in the 21st century, knowledge, information exchange and communication are among the three main factors in the development of society.

Science is a field of knowledge production that plays a fundamental role in the development of society. Academic research, innovative technologies and theoretical foundations are the products of scientific activity. But the fact that this knowledge remains only in scientific circles does not contribute to the overall progress of society. It is for this reason that the transfer of knowledge to society and the creation of opportunities for its use are extremely relevant.

Libraries function as data centers and provide information to the entire community. These are not just book repositories, they are public places where knowledge is released into social circulation. In the era of rapid development of information technology, libraries are moving to digital platforms: by expanding their functions, they serve to ensure that knowledge is accessible to everyone. They are also part of formal and non-formal education. For example, open access initiatives, the free and free provision of scientific journals through libraries, contribute to the direct connection of science with society.

In the modern era, society is directly involved in the production of knowledge: open scientific initiatives, scientific projects of citizens, and public scientific forums stimulate this process. The easier it is for a society to access scientific information, the higher its awareness, decision-making ability, and level of social development.

Müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində bütün kommunikasiya kanalları dəyişikliyə məruz qalır. Yeni rəqəmsal reallıqlar müxtəlif növ məlumatların, o cümlədən ənənəvi informasiyanın ötürülməsinə xüsusi tələblər qoyur. Kitabxana ənənəvi sosial qurum kimi bu tələblərlə, oxucular və xidmət istifadəçiləri ilə ünsiyyət sahəsində uyğunlaşmağa məcburdur.

Kitabxanaların informasiya, mədəni və maarifləndirici fəaliyyətlərinin transformasiyasının aktuallaşması yeni fəaliyyət növlərinin yaranmasına şərait yaradır. Ünsiyyət və elmi biliyin sürətli inkişafı şəraitində kitabxana, bu biliklərin geniş ictimaiyyətə çatdırılmasında vasitəçi ola bilər.

Müasir cəmiyyətin informasiya konteksti kitabxananın kommunikativ təbiətinin öyrənilməsinə vacib edir. Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları və Müəssisələri Federasiyasının Manifestində deyilir ki: *“İctimai kitabxana oxucuların hər cür bilik əldə edə biləcəyi yerli məlumat mərkəzidir. O, bütün insanların informasiyaya universal çıxışını və ondan istifadəni təmin etmək öhdəliyini yerinə yetirmək üçün daim yeni kommunikasiya vasitələrinə uyğunlaşan bilik cəmiyyətinin mühüm tərkib hissəsidir”* [3,s.21].

Kitabxana biliyə çıxışı təmin edən sosial bir qurum kimi kifayət qədər uzun müddətdir ki, mövcuddur. Həmçinin biliklərin saxlanması və ötürülməsi fəalliyəti birbaşa onun əsas vəzifəsidir. V.Firsov yazır: *“Kitabxanalar informasiya cəmiyyətinin ürəyidir. Kütləvi kitabxana vətəndaş cəmiyyətinin formalaşması üçün şərtidir.....”* [4].

Hazırda ən çox tələb olunan funksiyalar kitabxananın informasiya-kommunikasiya funksiyalarıdır ki, burada ünsiyyət getdikcə ön plana çıxır, müasir kitabxana sosial institutu, o cümlədən rahat şəkildə kitabxananın təşkili üçün yeni vəzifələr formalaşdırır. Kitabxana cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsində biliyin qoruyucusu kimi resurs mərkəzinə və müxtəlif informasiyaların yayılmasında vasitəyə çevrilə bilər. Həmçinin, mədəni, təhsil və elmi kommunikasiyanın iştirakçısı kimi müasir tələblərə adekvat və tə-

ləbatlı olan kommunikasiya siyasəti apara bilər. Bu zaman sosial məkanın formalaşdırılması məsələsi, ünsiyyət prosesinin iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqədə olacağı kontekstin özü mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir informasiya erasında biz informasiyanın çoxunu internet vasitəsilə alırıq. Nəzərə almaq lazımdır ki, kitabxananın internet saytı elmi və təhsil portalı deyil. Təbii ki, informasiya təminatı kitabxananın qarşısında duran prioritet vəzifələrdən biridir. Müasir informasiya məkanında kitabxana mühüm sosial qurum olmaqla, yeni ictimaiyyətlə qarşılıqlı əlaqədə vasitəçilik funksiyasını yerinə yetirə bilər. İnternet kommunikasiyalarının media imkanları gəncləri elektron mühitə cəlb etmək üçün çox aktualdır. Beləliklə, kitabxana uğurlu kommunikasiya strategiyasının işlənib hazırlanmasında etibarlı məlumatın təmin edilməsində mühüm vasitəçi olacaqdır. Burada vacib olan yeni informasiya texnologiyalarının qarşılıqlı uyğunlaşmasıdır.

Kitabxana müasir inkişaf mərhələsində mühüm sosial institut kimi öz inkişafı üçün yerli vektorlar tapa bilər. Bunlardan biri elmi ictimaiyyətlə bütövlükdə cəmiyyət arasında vasitəçilik roludur. Kitabxana xidmətlərindən istifadə edən oxucular da öz növbəsində elmi və ya elmi-kütləvi informasiya əldə etmək üçün kitabxanaya baş çəkməyə hazır və həvəslidirlər. Çünki kitabxananın kommunikasiya imkanları aktual və etibarlı məlumatların yayılmasını təmin edə bilər. İş formatlarına gəldikdə, onlar ənənəvi olaraq qalırlar, baxmayaraq ki, müasir internet texnologiyaları və məlumatların yayılması üçün oyun formatları da istifadə olunur. Məlumat əldə etməyin ən məşhur üsullarından biri elmi mübadilədir. Kitabxanalar bu ehtiyacı da ödəməyə çalışır, mütəxəssislərin iştirakı ilə elmi-populyar mühazirələr keçirirlər.

Beləliklə, elmi informasiya mübadilə məhsulu kimi çıxış edə bilər. Kitabxana paylama kanalına, bu informasiyanın alıcısı isə kitabxana xidmətlərindən oxucu-istifadəçiyə çevrilə bilər. Kitabxananın elm və cəmiyyət arasında əlaqə kanalı kimi qiymətləndirilməsi meyarlarını aşağıdakı kimi formalaşdırmaq mümkündür:

– *Əhalinin bütün qrupları üçün əlçatanlıq.* Kitabxananın kolleksiyasına daxil olmaq və maliyyə xərcləri olmadan bütün tədbirlərdə iştirak etmək imkanı;

– *Elmi bilik.* Müxtəlif bilik sahələri üzrə elmi ədəbiyyat kolleksiyalarının və məlumat bazalarının mövcudluğu. Texniki avadanlıq, internetə çıxış. Elmi, elmi-populyar və maarifləndirici tədbirlərin keçirildiyi yerlər;

– *Ünsiyyət imkanları. Müxtəlif sahələrdən olan ekspert və alimlərlə görüşlər.* Bu görüşlər birbaşa əlaqəni təmin edir. Lakin kitabxana auditoriyasının fiziki məhdudiyyətinə görə sayının məhdudiyyəti buna əngəl yaradır. Buna baxmayaraq, kitabxananın kommunikasiya imkanları - onlayn köməkçilər, kitabxananın rəsmi saytı və sosial şəbəkələr internet vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

Müasir informasiya cəmiyyətində kütləvi kitabxana etibarlı məlumat mənbəyinə çevrilə bilər ki, bu da saxta məlumatların aktiv şəkildə yayılması kontekstində çox vacibdir. Bu baxımdan, kitabxanaların nümayiş etdirəcəyi ən populyar və aktual üsul İnternetdə, o cümlədən veb saytlarda ünsiyyət vasitəsilə əsas məlumatların təmin edilməsidir. “Sözün geniş mənasında ünsiyyət maddi dünyanın müxtəlif obyektləri arasında əlaqə vasitəsi kimi başa düşülür. Ünsiyyət çox vaxt ötürülən informasiya vasitəsilə sosial cəmiyyətə təsir etmək məqsədi ilə həm məlumatın ötürülməsi, həm də mübadiləsi kimi müəyyən edilir” [5].

Müasir həyatda internet paralel dünya şəklini almışdır və cəmiyyətin həyatına geniş miqyaslı təsir göstərir. Şəbəkə insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrini əhatə edir, onların inkişafına və dəyişməsinə, eləcə də yeni fəaliyyət sahələrinin yaranmasına kömək edir. İnternetdə ünsiyyət mədəniyyətin, təhsilin, səhiyyənin və milli iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində çox populyarlaşır. Kitabxana saytlarında məlumatların yerləşdirilməsi kitabxanalarda keçirilən təmasçıların cəlb edilməsinə imkan yaradır [6, s.41].

Müasir dövrdə rəqəmsallaşmanın sürətli inkişafı kitabxanaların funksional çərçivəsini genişləndirmişdir. Elektron resurslar, onlayn kataloqlar, rəqəmsal arxivlər artıq informasiya axtarışını sadələşdirməklə bərabər, istənilən elm sahəsində tədqiqatçıların işini asanlaşdırır. Açıq elm və vətəndaş elmi təşəbbüsləri insanların elmi proseslərdə birbaşa iştirakını təmin edir. Məsələn, bəzi astronomik və ekoloji layihələrdə

könüllülərin iştirakı məlumat toplama və ilkin təhlil mərhələsində mühüm rol oynayır. Bu tip iştirak formaları cəmiyyətin elmi savadlılığını artırır və elmə olan inamı gücləndirir.

Elmi tədqiqat institutları, universitetlər və digər elmi mərkəzlərdə çalışan ziyalılar üçün rəqəmsal elmi bazalarda təmsil olunmaq, İnternetdə elmi məqalələrin dərci, istehsal olunmuş elmi biliklərdən qarşılıqlı səmərəli istifadə prioritet vəzifədir. Kitabxanalar öz oxucuları üçün çoxlu sayda elektron mənbələrə çıxış əldə edir və ya bu girişi müxtəlif fondlar vasitəsilə həyata keçirirlər. Göstərilən xidmətlər vasitəsilə fondların həm fiziki, həm də virtual olaraq oxuculara yaxınlaşdırılmasına çalışırlar. Kitabxanaların vəziyyəti, texnoloji imkanları, sosial əhəmiyyəti və elmi biliklərin inkişafında və təbliğində rolu zamanın tələblərinə görə yenilənməyə doğru davam edir.

İnformasiya texnologiyaları müasir kitabxanaların fəaliyyətində əsaslı dəyişikliklərə səbəb oldu və kitabxana-informasiya sistemləri, MARC formatı əsasında bibliografik bazalar yarandı, materialların verilişində ştrix-kodlardan istifadə olunmağa başlandı. Kitabxanaların avtomatlaşdırılması bütün dünyada kütləvi hərəkətə çevrildi.

Azərbaycanın dövlət başçısının 2007-ci ildə imzaladığı Sərəncam və dövlətin kitabxana-informasiya sahəsində nəzərdə tutulan tədbirlər proqramı kitabxanaların informasiya cəmiyyətinin katalizatoruna çevrilməsini bir vəzifə olaraq qarşıya qoydu.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 8 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın Tədbirlər Planının 2.2 bölməsinə əsasən kitabxanaların kompüter və informasiya-proqram təminatı, avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri ilə təchiz edilməsi, respublikada müasir texnologiyalara əsaslanan kitabxana-informasiya şəbəkəsinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Sözügedən dövlət əhəmiyyətli sənəd ölkənin kitabxana-informasiya şəbəkəsinin kompleks inkişafı üçün yeni imkanlar açdı.

İlk növbədə kitabxanalarda avtomatlaşdırmanın ilkin əsasını - avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin (AKİS) yaradılması təşkil edirdi. Bu sistemlərin qarşısına qoyulmuş əsas məqsəd isə kitabxanalarda avtomatlaşdırılma prosesini kompleks həyata keçirmək, zəruri olan texnoloji proseslərin və əməliyyatların maksimum dərəcədə əhatə etməkdir [2].

Nəticə etibarilə, “elm-kitabxana-cəmiyyət” üçlüyü informasiya əsrində bir-birini tamamlayan və bir-birindən asılı olan komponentlərdir. Bu harmoniyanın daha da möhkəmləndirilməsi üçün: –kitabxana resurslarına daha çox investisiya yatırılması; –elmi məlumatların açıq və əlçatan edilməsi;

– vətəndaşların elmi layihələrə cəlb olunması; –informasiya texnologiyalarının davamlı tətbiqi və təkmilləşdirilməsi vacibdir.

Ədəbiyyat

1. *Xələfov, A.A.* Kitabxana və cəmiyyət (monoqrafiya) / -Bakı: Azərneşr, -2011.-348s.
2. *Zülfüqarova, S.* Kitabxanaların elmi-kommunikativ fəaliyyətinə ümumi baxış / [Elektron resurs] URL: <https://science.gov.az/az/news/open/24367>
3. *Короткевич, М.Н.* Моделирование - стратегический путь развития публичных библиотек: форум на Ивановской земле // Библиотека. - 2004. - № 6. - с. 20-24.
4. *Курмышева, Л.* Место библиотеки в процессе коммуникации науки и общества / [Elektron resurs] URL: <https://einfolib.uz/post/mesto-biblioteki-w-protseste-kommunikatsii-nauki-i-obestwa>
5. *Иванов, Сергей Юрьевич.* Формирование коммуникативной среды современного вуза [Текст] / С. Ю. Иванов, - 2022. - 162, [1] с.
6. *Салова И.А., Алексеенко А.И.* Диагностика возможности использования потенциала социальных сетей для организации пространства публичных коммуникаций // Коммуникология. - Журнал, 2019 г. т. 7 № 4 с. 41 – 52.